

Климова К.Я.,
доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри філології і лінгводидактики
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**Контент-аналіз обсягу і змісту підручників і навчальних посібників з
української мови для студентів нефілологічних спеціальностей
педагогічних ВНЗ**

У структурі методичної системи формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ визначальне місце посідає *зміст і обсяг навчального матеріалу з української мови*, який є основою систематизованих знань майбутніх учителів-нефілологів про мову як найвище надбання цивілізації, про правила мовного спілкування і норми сучасної української літературної мови. Зміст і обсяг теоретичного матеріалу з українськомовних дисциплін, який відповідає вимогам чинних навчальних програм, викладено у підручниках і навчальних посібниках, у лексикографічній літературі з української мови, у текстах лекцій викладачів та інших джерелах, рекомендованих студентам для обов'язкового та додаткового опрацювання. Уміння та навички користування якісними науково-навчальними джерелами, сформовані у студентські роки, забезпечують подальше успішне розширення і поглиблення цих знань у процесі українськомовного самонавчання і самовдосконалення вчителя-нефілолога.

Цілком закономірно, що *підручники і навчальні посібники з української мови*, призначені для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів, — універсальне джерело знань для майбутніх фахівців, що здобувають освіту за очною, заочною, дистанційною формами навчання. Завдання, вміщені у навчальних посібниках, спрямовані на формування у студентів відповідних умінь і навичок використання здобутих знань з мови у різних ситуаціях професійного спілкування.

Згідно з принципом систематичності та послідовності навчання, формування мовних знань, умінь і навичок студентів — майбутніх педагогів — є невід'ємною частиною безперервного процесу мовної освіти "протягом усього життя", розпочатого у ранньому дитинстві. Цілком закономірно, що саме на викладачів-словесників ВНЗ покладена відповідальність за той "нескінченний рух по колу", окресленому соціально і національно важливим поняттям мовлення як способу реалізації мови у процесі комунікації. Викладач університету, як координатор процесу формування мовнокомунікативної компетентності майбутніх вчителів, повинен мати надійного помічника — книгу, яку Сократ назвав "німим учителем". Знання з української мови, здобуті зі шкільних підручників та навчальних посібників (автори — М. Білецька, О.Біляєв, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Глазова, С. Єрмоленко, О.Заболотний, Л. Кадомцева, О. Калига, О. Караман, С. Караман, П.Кононенко, Ю. Кузнецов, Д. Луцик, Л. Мацько, О. Мацько, О. Мельничайко, Я. Остаф, М.Пентиліук, Л. Піскорська, М. Плющ, К. Пономарьова, О.Савченко,

О.Сидоренко, Н. Скрипченко, Л. Скуратівський, В. Тихоша, О. Хорошковська, Г. Шелехова, І. Ющук та ін.), уміння і навички використання цих знань у спілкуванні є підґрунтям для формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів у ВНЗ. Окрім того, на основі сформованих навичок роботи школярів із підручниками та іншими довідковими матеріалами (у тому числі з електронними навчальними виданнями) формується *інформаційно-комунікативна компетентність студентів* — майбутніх фахівців.

Вимогам до змісту, структури та функціонального забезпечення підручника приділяли увагу видатні педагоги минулого — Я. Коменський, К.Ушинський, Т. Лубенець, Б. Грінченко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, С.Чавдаров та ін. Актуальними на сьогодні є міркування відомих учених щодо проблеми місця і ролі навчальної книги у педагогічному процесі, про співвідношення наукового викладу і педагогічного викладу науки (Ю.Бабанський, В.Бейлінсон, В.Безпалько, С. Гончаренко, Д. Зуєв, І. Лернер, М. Скаткін та ін.).

Високі сучасні вимоги до якості навчальної та навчально-методичної літератури, представленої на ринку освітньої продукції зумовили актуальність застосування контент-аналізу як ефективного засобу організаційно-методичної діагностики навчального процесу. Отже, проблема упорядкування та уніфікації теоретичного матеріалу навчальних книг з української мови для студентів-нефілологів педагогічних університетів цілком обґрунтовує своєчасність проведення якісного контент-аналізу.

Об'єктом проведеного нами контент-аналізу було обрано навчальні книги для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних вишів, видані в Україні за двадцять років (1987-2010 рр.), що надало можливість спостерігати основні тенденції у розвитку вітчизняного підручникотворення, пов'язані як із розвитком українського академічного мовознавства, так і з сучасними вимогами до мовної підготовки компетентного вчителя-професіонала. Йдеться, перш за все, про появу *нового покоління підручників та навчальних посібників з української мови*, які характеризуються:

- Спрямованістю теоретичного матеріалу навчальної книги на формування в майбутнього вчителя-нефілолога систематизованих знань з української мови та культури мовлення, обґрунтованих сучасними лінгвістичними, лінгвокультурологічними, лінгвопсихологічними і лінгвофілософськими дослідженнями.
- Різноманітністю диференційованих інтерактивних завдань, що сприяють формуванню в студентів умінь і навичок творчого використання знань з української мови у типових та нестандартних ситуаціях педагогічного спілкування.
- Універсальністю змісту підручника (навчального посібника), розрахованого на студентів різних нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.
- Інформаційно-пізнавальним, виховним і розвивальним потенціалом вміщених у книзі навчально-наукових текстів.

- Спрямованістю академічного видання на розвиток у майбутніх педагогів креативних дослідницьких якостей, рефлексії; наявністю достатньої кількості завдань для індивідуально-самостійної роботи, для самоперевірки студентами власного рівня сформованості мовнокомунікативної професійної компетентності.
- Використанням у підручнику чи навчальному посібнику довідкового апарату та гіпертекстів (для електронних видань).
- Розподілом розділів підручника за модульним принципом (теоретичний блок, практичний блок, контрольний блок).

Інформаційний масив контент-аналізу склали тексти підручників і навчальних посібників з українськомовних дисциплін, рекомендованих міністерством для використання майбутніми студентами-нефілологами як нормативні видання. З огляду на це, *зміст і обсяг досліджуваних нами академічних видань закономірно відповідає загальнодержавним вимогам*: усі підручники і навчальні посібники відображають зміст навчальних програм, мають високий науково-методичний рівень та достатній обсяг, теоретичну і практичну частини із завданнями для контролю і самоконтролю.

Контент-аналіз змісту і обсягу навчальних книг для студентів-нефілологів педагогічних ВНЗ у площині проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетентності, окрім загальних вимог, здійснювався за *спеціальними критеріями*. Вибір цих критеріїв (вимог) зумовлений одиницями спостереження, наявність яких у текстах підручників і навчальних посібників з української мови забезпечує процес формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів. На вибір одиниць спостереження значною мірою вплинули результати моніторингу якостей мовлення майбутніх педагогів-нефілологів: типові помилки у мовленні студентів свідчать про недостатню сформованість в них системи професійно спрямованих знань із сучасного українського мовознавства та відповідних умінь і навичок практичного використання цих знань у педагогічному спілкуванні.

Таким чином, для змістового контент-аналізу *одиницями спостереження* обрано:

- Ряд дидактичних одиниць, кожна з яких є самостійною частиною теоретичного змісту навчального матеріалу з української мови (інформаційний блок українськомовних навчальних дисциплін для студентів-нефілологів).
- Ряд практичних завдань, виконання яких сприяє формуванню в майбутніх учителів-нефілологів креативності як необхідної умови творчої мовнокомунікативної діяльності (практичний блок).

Було узагальнено результати контент-аналізу *6 підручників* (автори — М.Т. Доленко, І.І. Дацюк, А.Г. Кашук; М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас; О.П. Блик; О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шевченко; С.В.Шевчук; К.Ф.Шульжук), *навчальних посібників* (автори — Г.О. Козачук, Н.Г.Шкуратяна, О.М. Пазяк, Г.Г. Кисіль, С.В. Шевчук, О.А. Сербенська, М.І. Фурдуй, Л.Ю. Шевченко, О.Д.Пономарів, Л.І. Мацько, Л.В. Кравець,

Т.В. Симоненко, О.М. Семеног, М.М. Фащенко). Контент-аналіз обсягу і змісту підручників і навчальних посібників для студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ дозволив зробити ряд висновків.

По-перше, навчальним книгам, обраним для контент-аналізу, властиві такі загальні ознаки, як:

- Компетентнісна орієнтованість; спрямованість на самостійне опрацювання студентами теоретичного матеріалу з української мови та самоконтроль рівня сформованості складових мовнокомунікативної професійної компетентності.
- Універсальність та варіативність змісту, розрахованого на студентів різних нефілологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.
- Компактність і водночас максимальна інформативність, ґрунтовність змісту книги, спроектованість теоретичного матеріалу на засвоєння студентами мовних норм.
- Дотримання вимог до науково-навчального стилю, доступність (однак не надмірна спрощеність) викладу матеріалу, читабельність.
- Досконала літературна мова, чіткість визначень, прозорість формулювань.
- Розвивально-пізнавальна насиченість змісту, виховний потенціал вміщеного у ньому матеріалу, професійна спрямованість. Мотивація до читання як мовленнєвої діяльності.
- Методично обґрунтована, оптимальна структура (теоретична і практична частини), спрямована на формування знань, умінь і навичок як основи мовнокомунікативної професійної компетентності майбутнього вчителя. Раціональність методичного апарату, зокрема розміщених у ньому таблиць, схем, малюнків тощо.
- Якісний дизайн. На відміну від шкільних підручників з мови (особливо для початкових класів), художнє оформлення не є суттєвою вимогою до підручників і посібників для студентів, хоча якість поліграфічного виконання, безумовно, полегшує візуальне сприймання пропонованого матеріалу.

По-друге, у змісті підручників і навчальних посібників з української мови для студентів-нефілологів протягом останніх 20-ти років поступово з'явилися нові дидактичні одиниці — теоретичні відомості, зумовлені розвитком галузей українського мовознавства.

По-третє, традиційна лінійна структура підручників і навчальних посібників з української мови, що відповідала навчальній програмі з української мови для студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ, підпорядковувалася модульному принципу побудови.

Попри наявність окреслених вище дидактичних одиниць у підручниках і навчальних посібниках з української мови, слід констатувати, що жоден із них не розкриває повною мірою зміст усіх понять, знання яких забезпечує ефективність формування мовнокомунікативної професійної компетентності.

З огляду на вимоги сучасної освіти до українськомовної підготовки вчителя, здатного навчатися протягом усього життя, недостатнім видається обсяг творчих завдань на формування креативності, дослідницьких якостей,

мовнокультурної ідентичності на основі систематизованих знань з української мови.

Таким чином, результати контент-аналізу суттєво впливають на структуру і зміст навчальних технологій формування мовнокомунікативної професійної компетентності майбутніх учителів-нефілологів. Ці результати, беззаперечно, слід урахувати під час роботи над створенням якісного навчального видання.